

LITERATURA PRO MLÁDEŽ

O hrožení národní existence, Mnichov a okupace působí i na orientaci literatury určené mládeži. Generaci, která přečká, má být připomenuta slavná národní minulost, zdůrazněny tradiční hodnoty spojované s představou domova, vlasti, národa. Pohyb událostí šel k tomu, že vývoj dětského čtení znovu zdůrazňuje umělecko-výchovné pojetí, vrací se ke starší pohádkové tradici a obnoveným obrazům. Tvorba tohoto období je pozastavením, ohlédnutím, návratem k „mocným slovům“, k dokumentům a textům, které se nabízejí k aktualizující adaptaci (Olbracht, John). Tak vznikla i melantrišská knižnice *Pokladnice královská* (1939–1947), která se chtěla vracet k základním dílům světového písemnictví, upravovaným pro mládež.

Ve třiačtyřicátém roce končí svou dlouholetou činnost časopis *Úhor*. V posledním ročníku vychází rozhovor s básníkem Františkem Hrubínem, který je vlastně symbolickým uvedením vážných úvah o postavení literatury pro děti v budoucím vývoji české literatury. V daných podmínkách zůstaly nevyužity snahy o teoretické oživení otázek literatury pro mládež (vystoupení brněnských pedagogů v sborníku *Literatura pro mládež*, 1940, studie Vladimíra Pazourka *Literatura pro mládež*, 1942, stať Bedřicha Fučíka *O knihu pro mládež*, 1941), z nichž nejvýznamnější bylo vydání jubilejního sborníku *Nad Karafiátovými Broučky* (1941) s příspěvky J. B. Čapka (Broučci jako dílo umělecké) a F. Oberpfalcera (*Jazyk Broučků*).

V knižnici *Pokladnice královská* vydal IVAN OLBRACHT své úpravy starozákonních příběhů a pověstí ze starých českých kronik. *Biblické příběhy* (1939) představují základní texty náboženské kulturní tradice; současně ožívují nejstarší dějiny pronásledovaného židovského národa, jehož postavení se stalo dobovým průměrem pro úděl ohroženého českého národa. Svou úpravu opírá Olbracht o zkušenost kralického překladu Bible. Protějškem Biblických příběhů bylo DURYCHOVO zpracování Nového zákona, vydané jako další svazek knižnice (*Z růže kvítek vykvet nám*, 1939). Z kroniky Kosmovy, z Hájkovy kroniky a z legendy Křišťanovy vybral OLBRACHT nejstarší české pověsti, jazykově je upravil a doprovodil komentářem v knize *Ze starých letopisů* (1940).

Paměť národa se připomíná v dalších edicích pohádek, k nimž folklorista JIŘÍ HORÁK (1884–1975) přidal za okupace dva nové svazky (*České pohádky*, 1940, a *Český Honza*, 1944), s důrazem na národní charakter vyprávění. Také jeho výklad vzniku a tradice lidové pohádky zdůrazňuje v této době především lidový podíl. Spor o vhodnosti pohádek v dětské četbě, znovu oživený knihovníkem JAROSLAVEM FREYEM (*Boj o pohádku*, 1940), nezasáhl ani do ediční praxe, ani do vlastní tvorby. Právě v těchto letech je poměrně hojná i produkce nové pohádkové tvorby; vedle knížek jednotlivých autorů (Olga Scheinpflugová, Karel Schulz) jsou to i sborníky *Čeští spisovatelé českým dětem*, vydávané v letech 1941–1942 Janem Šnobrem v Družstevní práci (6 sv.).

Nabádavý vlastenecký podtext má KOPTŮV příběh z doby první světové války *Přívoz pod ořechy* (1938). Zvláště silně zaznívá vlastenecký patos z knih JAROMÍRA JOHNA. Vzpomínku na dobu budování Národního divadla (*Rajský ostrov*, 1938), v níž zpracoval paměti současníků (Hellera, Sklenářové-Malé), uvádí John citátem z Karla Havlíčka („Aj, ty starý český lve, povzneseš hrdě hřívu svou!“) a uzavírá připomínkou slavnostního představení Smetanovy Libuše („Můj drahý národ český neskoná, on pekla hrůzy slavně překoná –“).

Vojáček Hubáček — Podivuhodné příhody českého vojáka ve světové válce (1939) má moto z vlastního vyprávění: „Domov? Ani za všechny poklady světa!“ A moto z Erbena — „Pakli v býlí není síly, mocné slovo neomylí...“ — nejen patří k příběhu, v němž statečný voják vítězí nad zlým kouzelníkem Bišámem a je odměněn prohlídkou mohamedánského nebe, ale připomíná i úlohu, jakou přisuzuje literatuře tehdejší historická situace. Návrat k starším textům je způsob, který zvláště vyhovuje Johnovým zálibám. Zápisy Aloise Topiče z pobytu v Austrálii poskytly mu exotickou látku (*Topičovo australské dobrodružství*, 1939) a zároveň i možnost zdůraznit protíváhu této exotičnosti: lásku k domovu, vlastenectví, dobré vlastnosti české povahy. Úprava Cervantesova Dona Quijota, knihy, kterou John považoval za klíč k vlastní tvorbě, je určována rovněž dobovými zřeteli: jazykem plným lidových obrátů a úsloví zčeštuje John příběhy pobloudilého rytíře a jeho sluh; oba jsou mu nositeli „vzpoury proti útlaku a ponížení“, postavami vydobytými z duše národa.

S předmnichovským děním v literatuře pro mládež (diskuse v Úhoru o dívčí četbě, novela Boženy Benešové *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová*) souvisí pokus BOHUMILY SÍLOVÉ (1908–1957) o parodii na dívčí románky (*Dájo, nevolej*, 1939) i úspěšná *Robinsonka* (1940) MARIE MAJEROVÉ, příběh s dívčí hrdinkou, která si představováním situací z oblíbeného čtení (Defoeův *Robinson*) pomáhá z vlastního tíživého postavení. Aktuální problémy dorůstajících dětí poskytly téma i románu FRANTIŠKA KOŽÍKA *Prstýnek z vlasů* (1941). Významné místo v literatuře pro mládež si udržely další dobrodružné příběhy JAROSLAVA FOGLARA (*Chata v Jezerní kotlině*, 1939, *Historie Svorné sedmy*, 1940). Popularitu získala především kniha *Záhada hlavolamu* (1941; pokrač. *Stínadla se bouří*, 1947) s postavami Rychlých šípů, známých z Foglarových obrázkových seriálů, jež autor otiskoval již dříve v časopise *Mladý hlasatel*.

Období stále se zhoršujících podmínek další umělecké tvorby stalo se paradoxně počátkem velké renesance české poezie. Po cyklech s dětskými motivy v knihách soudobých básníků přichází se svou první básnickou knihou pro děti FRANTIŠEK HRUBÍN (*Říkejte si se mnou*, 1943). Po SEIFERTOVÝCH zpěvných vzpomínkových verších (v Trojanově knize *Létal jsem s anděly*, 1942, a ve sbírce *Jaro sbohem*, 1942), po HALASOVĚ odkrývání bizarnosti dětské fantazie (*Ladění*, 1942) obrací se Hrubín k prazdroji poezie pro děti, k lidové slovesnosti a dětským říkadlům. Rozpomínka na ně se vrací v kultivovaném výrazu moderního básnického projevu, jímž básník vytváří mýtus domova a šťastného dětství, hlubiny bezpečnosti i příslibu budoucnosti.

O vývoji české literatury meziválečného období vyšla souhrnná pojednání F. X. Šaldy O nejmladší poezii české (1928, též ve výběrech *Studie z české literatury*, 1961, a O předpokladech a povaze tvorby, 1978), Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky v Šaldově zápisníku (1929–30, též ve výboru O předpokladech a povaze tvorby, 1978), studie a kritiky shrnuté v *Kritických projevech* 11–13 (1959–63) a ve výboru *Z období Zápisníku* (1987), Františka Götze *Anarchie v nejmladší české poezii* (1922), Tak zvaná generace čapkovská v časopise *Přítomnost* (1931), Český román po válce (1936, též ve výboru *Literatura mezi dvěma válkami*, 1984), A. M. Piši *Proletářská poezie* (1936) a *Poezie své doby* (1940, 2. vyd. 1946), Fedora Soldana *Tři generace* (1940), J. B. Čapka *Profil české poezie a prózy od roku 1918* (1947). Válečnou literaturou se ve svých přehledech zabývali: Ludvík Kundera, Česká lyrika 1938–1945 v časopise *Mladé archy* (1945–1946), Jaroslav Janů, Jinotaje v české poezii okupačních let v *Kritickém měsíčníku* (1945), Václav Běhounek, Naše vězeňská literatura v Kytici (1947), Václav Černý, Česká beletrie emigrační v *Kritickém měsíčníku* (1947), nověji Jiří Brabec *Česká literatura v letech 1939–1945 v České literatuře* (1966), František Valouch, Česká poezie v období Mnichova (1970) a sborník *statí Česká literatura v boji proti fašismu* (1987).

K jednotlivým literárním směrům se vztahují práce Vítězslava Nezvala *Moderní básnické směry* (1937), Karla Teiga *Vývojové proměny v umění* (1966, torzo rozsáhlé historické práce), Květoslava Chvatika *Smysl moderního umění* (1965) a *Strukturalismus a avantgarda* (1970), Jindřicha Chalupeckého *Umění dnes* (1966), edice manifestů, statí a polemik *Avantgarda známá a neznámá* (3 sv., 1970–1972), statí J. Š. Kvapila *Československá a pařížská meziválečná avantgarda v Časopise pro moderní filologii* (1968) a Sávy Šabouka *Avantgarda v interpretaci let šedesátých v Estetice* (1973). *Proletář-*

ské literatuře se věnuje Jiří Svoboda v práci *Generace a program* (1973), Vladimír Dostál v knížce *Směr Wolker* (1975) a antologie Milana Blahynky *Proletářská poezie* (1981). Dvětsil a poetismus charakterizují dobové materiály Karel Teige — Vítězslav Nezval, *Manifesty poetismu* (1928), výbory ze statí Karla Teiga *Svět stavby a básně* (1966), Vítězslava Nezvala *Manifesty, eseje a kritické projevy z poetismu* (1967), Vladislava Vančury *Řád nové tvorby* (1972); antologie Květoslava Chvatika a Zdeňka Pešata *Poetismus* (1967), antologie Marie a Václava Kubínových *Magická zrcadla* (1982); dále statí v časopise *Česká literatura*: Jaroslav Vávra, *Devětsil a sovětská avantgarda 1923–1926* (1963), Jaroslav Bílek, *K historii brněnského Devětsilu* (1965), Naděžda Macurová, *Francouzské kulturní podněty v teoretických sporech počátku dvacátých let* (1986), Marie Mravcová, *Postup montáže v poezii poetismu* (1987). Stať Polany Zoubkové *Devětsil a knižní kultura byla publikována ve sborníku Knihovna* (sv. 12, 1981), dokumenty a korespondence Literární skupiny z let 1919–1935 ve *Sborníku Národního muzea* (řada C, 1967, č. 1) a dokumenty a korespondence brněnského Devětsilu z let 1923–1927 ve *Sborníku Literární archiv* (sv. 2, 1967). K surrealismu se vztahují sborníky *Surrealismus v diskusi* (1934) a *Surrealismus* (1936) a „dvě polemické kapitoly“ Karla Teiga *Surrealismus proti proudu* (1938), dále výbory z prací Karla Teiga *Zápasy o smysl moderní tvorby* (1969, náklad zničen), Vítězslava Nezvala *Manifesty a kritické projevy z let 1931 – 1941* (1974), studie Vratislava Effenbergra *Realita a poezie* (1969) a *Výtvarné projevy surrealismu* (1969), antologie Jana Tomeše *Magnetická pole* (1967) a sborník *Surrealistické východisko 1938–1968* (1969). O historii Levé fronty psal Miloslav Laichman v práci *Brněnská Levá fronta 1929–1933* (1971) a Jiří Hek ve statí *Levá fronta v Brně a na Moravě v letech 1929–1935* ve *Sborníku Literární archiv* (sv. 10, 1978), o časopisu *Index* v letech 1929–1939 J. L. Fischer ve vzpomínkách *Index* (1964). Přehledovou studii o literatuře na Moravě publikovali Alena Hájková – Zdeněk Kožmín – Štěpán Vlašín, *Literární život v Brně v letech 1918–1965* ve *Sborníku Brno v minulosti a dnes* (sv. 8, 1966). Socialistickému realismu je věnován dobový sborník *Socialistický realismus* (1935) a soubor manifestů, diskusí a polemik *Prameny* (1978). O protifašistické aktivitě spisovatelů píše Gabriela Veselá ve statí *K formování jednotné protifašistické fronty čs. spisovatelů v roce 1934 v České literatuře* (1983), Květa Hyršlová v souboru dokumentů *Česká inteligence a protifašistická fronta* (1985) a Jan Kuklík – Pavel Zátka v článku *Spisovatelský manifest a petiční výbor Věrní zůstaneme!* v *Revue dějin socialismu* (1969).

K literárněhistorickému poznání daného období přispívají také dobové studie a kritiky, shrnuté buď autory (někdy v přepracované podobě) nebo pozdějšími vydavateli do řady knižních souborů: Josef Knap, *Alej srdcí* (1920) a *Cesty a vůdcové* (1926), A. M. Piša, *Soudy, boje a výzvy* (1922), *Směry a cíle* (1927), *Stopami poezie* (1962), *Stopami prózy* (1964), *Dvacátá léta* (1969), *Třicátá léta* (1971), *K vývoji české lyriky* (1982), František Götz, *Jasnící se horizont* (1926), *Tvář století* (1929), *Básnický dnešek* (1931), *Na předělu* (1946) a *Literatura mezi dvěma válkami* (1984), Bedřich Václavek, *Od umění k tvorbě* (1928, 2. vyd. 1949), *Tvorbou k realitě* (1937, 2. vyd. 1946), *Tvorba a společnost* (1961), *Literární studie a podobizny* (1962), *Tradice a modernost* (1973), *Kritické statí z třicátých let* (1975) a *Tvorba a skutečnost* (1980), Karel Sezima, *Krystaly a průsvity* (1928), *Masky a modely* (1930) a *Mláží* (1936), Miroslav Rutte, *Doba a hlasy* (1929) a *Mohyly s vavřínem* (1939), J. B. Čapek, *Záření ducha a slova* (1948), Julius Fučík, *Milujeme svůj národ* (1948), *Statí o literatuře* (1951) a *Víra uhlířská* (1988), Zdeněk Nejedlý, *O literatuře* (1951) a *Z české literatury a kultury* (1973), Kurt Konrad, *Na prahu války* (1951), *Ztvárněte skutečnost* (1963) a *O revoluční tradici české literatury* (1980), S. K. Neumann, *O umění* (1958), *Statí a projevy V, VI* (1971, 1976), *Rozumění umění* (1976), Josef Hora, *Poezie a život* (1959) a *Duch stále se rodící* (1981), Eduard Urx, *V prvních řadách* (1962) a *Umění a proletariát* (1979), Václav Pekárek, *Literatura a skutečnost* (1962) a *Díla a osobnosti* (1977), Ladislav Štoll, *Z bojů na levé frontě* (1964, 2., dopl. vyd. 1977) a *Socialismus a osobnosti* (1974), Bohumil Polan, *Život a slovo* (1964) a *Místo v tvorbě* (1965), Otokar Fischer, *Duše, slovo, svět* (1965), *Vojtěch Martínek, Živné zdroje* (1972), F. C. Weisskopf, *Literární nájezdy* (1976), Karel Čapek, *O umění a kultuře II, III* (1985, 1986), dále výbory ze statí Františka Buriánka *O české literatuře našeho věku* (1972) a *Z moderní české literatury* (1980) a první svazek výboru z prací Václava Černého *Tvorba a osobnost* (1992).

Vývoje poezie se speciálně týkají práce Ladislava Štolla *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* (1950, přeprac. a rozšíř. Básník a naděje, 1975), Jiřího Brabce *K problematice vývoje české poezie v letech třicátých v České literatuře* (1964), Jiřího Pavelky *Hledání místa v dějinách* (1983), Marie Kubínové *Proměny české poezie dvacátých let* (1984), Zdeňka Pešata *Dialogy s poezií* (1985), antologie K. J. Beneše *Poezie za mřížemi* (1946), doslov Jiřího Brabce k antologii *A co básník* (1963), Milana Blahynky *Tisíce let české poezie III. Česká poezie 20. století* (1974, přeprac. *Česká poezie 20. století*, 1980) a *Rok 1921 v zrcadle české poezie* (1981).

Prózou se zabývá Eva Strohsová ve statích *K některým otázkám prózy dvacátých let v České literatuře* (1964) a *První světová válka v českém meziválečném románu* ve *Čtenáři* (1968), dále Jaromíra Nejedlá, *K problematice baladické tvorby*

třicátých let (1973) a Balada a moderní epika (1975), Miloš Pohorský, Portréty a problémy (1974), Sylva Bartůšková, Česká přírodní beletrie dvacátých let v České literatuře (1974), Radko Pytlík, Sedmkrát o próze (1978) a Česká literatura v evropském kontextu (1982), Blahoslav Dokoupil, Obrisy české historické prózy let 1938–1945 v České literatuře (1983), I. A. Bernštejnová, Český román 20. století a cesty realismu v evropských literaturách (1985), S. V. Nikolskij, Dvě epochy české literatury (1986); satíře se věnuje Pavel Pešta, Česká satira v letech 1918–1929 v České literatuře (1981) a Alena Hájková, Nejen o humoru (1984). O meziválečné brakové četbě psal Josef Hrabák, Napínávací četba pod lupou (1986), Oldřich Sirovátka, Literatura na okraji (1990) a antologie Ach, ta láska (1984) a Ivana Dostálová, O kovbojce a krváku ve sborníku Knihovna (sv. 9, 1975 a 11, 1979).

Meziválečné drama je synteticky zpracováno v Dějinách českého divadla, 4. díl, Činoherní divadlo v Československé republice a za nacistické okupace (1983) a v monografii Pavla Janouška Rozměry dramatu (1989). Divadelní avantgarda je zachycena v pracích Milana Obsta – Adolfa Scherla K dějinám české divadelní avantgardy (1962), v komentáři Adolfa Hoffmeistera k Hrámu z avantgardy (1963), ve studiích Josefa Trágra Ve znamení blíženců v časopise Plamen (1964), Milana Obsta K historii divadelní poezie nesmyslu v časopise Divadlo (1967) a Dům, ve kterém straší v Divadle (1968), Adolfa Scherla Význam levé avantgardy ve vývoji českého divadla 1918–1938 v České literatuře (1971), Jaromíra Pelce Meziválečná avantgarda a Osvobozené divadlo (1981, 2. vyd. 1982), E. F. Buriana a jeho program poetického divadla (1981), dále v některých kapitolách knihy Vladimíra Justa Proměny malých scén (1984). Nerealizované filmové scénáře z dvacátých let otiskla a studií doprovodila Viktoria Hradská v knize Česká avantgarda a film (1976). — Další analýzy dramatu obsahují dobové práce Miroslava Rutteho Skrytá tvář (1925) a Tvář pod maskou (1926), K. H. Hilara Boje proti včerejšku (1925) a Pražská dramaturgie (1930), Františka Götze Zrada dramatiků (1931), Boj o český divadelní sloh (1934) a Několik pohledů na expresionismus v dramatu světovém i českém v časopisu Divadlo (1958), Pavly Buzkové České drama (1932), F. X. Šaldy O naší moderní literatuře divadelně dramatické (1937, též v souboru Studie z české literatury, 1961, nově v knize Ž období Zápisků II, 1988) a studie ve výboru O všech divadelních (1987), E. F. Buriana Pražská dramaturgie 1937 (1938), Jindřicha Vodáka Kapitoly o dramatu (1941, 2. dopln., vyd. 1947), Jindřicha Honzla K novému významu umění (1956), Divadelní a literární podobizny (1959) a Základy a praxe moderního divadla (1963), Julia Fučíka Divadelní kritiky (1956, 1984), Josefa Trágra Dvě přednášky z války o divadle (1945), Jiřího Mahena Za oponou umění a života (1961) a Pryč s divadelní idylou (1967), Karla Čapka Divadelníkem proti své vůli (1968), Františka Langra Divadelníkem z vlastní vůle (1985), A. M. Piši Stopami dramatu a divadla (1967) a Divadelní avantgarda (1978), Zdeňka Nejedlého O divadle a jeho umělcích (1978) a Bořivoje Srby O nové divadlo (1988). — O českém divadle poučují také sborníky Nové české divadlo 1918–1926 (1926), 1927 (1927), 1928–1929 (1929) a 1930–1932 (1932), Theater — Divadlo (1965) a Otázky divadla a filmu, sv. 1–3 (1970, 1971, 1974). — Dějiny loutkového divadla zpracoval Zdeněk Bezděk, Dějiny české loutkové hry do roku 1945 (1983), o kabaretu psal Jiří Červený v Červeném sedmém (1959), Pamětech mansardy (1962) a v antologii Smích Červené sedmy (1981), soupis pramenů k dějinám DDOČ pořídil Miroslav Burian, Svaz dělnických divadelních ochotníků československých DDOČ (1972), o Socialistické, později Všelidové scéně píše Artur Závodský, K historii Socialistické scény ve Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada literárněvědná (1969), přehledové stati o meziválečném dramatu publikoval Viktor Kudělka v České literatuře: Drama a doba (1975), Hry na úspěch (1976) a Meziválečné české drama a svět (1977), o mimopražském divadelnictví psal Karel Bundálek, Kapitoly z brněnské dramaturgie (1967), Alena Kožíková, Boj o jihočeské divadlo 1919–1946 (1970) a sborníky Šedesát let Státního divadla v Ostravě (1979) a Thalia Brunensis centenaria (1984).

Dějiny žurnalistiky jsou zpracovány v monografiích Mileny Beránkové – Aleny Křivánkové – Fraňa Ruttkaye Dějiny československé žurnalistiky, III. díl, Český a slovenský tisk v letech 1918–1944 (se soupisem časopisů, 1988) a Vladimíra Hudce Československá žurnalistika v antifašistickém odboji let 1939–1945 (1978), o demokratické literární publicistice let 1918–45 pojednává sborník statí Václavkova Olomouc 1966 (1967), o časopisu Červen psal Jaromír Lang v monografii Neumannův Červen (1957, 2. vyd. 1974), Danica Kozlová vydala monografii Fučíkův Kmen (1977) a s Jiřím Tomášem antologii Fučíkovská Tvorba (1988), o satirickém časopisu Trn napsali studii s ukázkami Radko Pytlík – Milan Jankovič, Trn v zrcadle doby (1984), o Rudém právu vyšly studie Dobravy Moldanové, Kulturní rubrika Rudého práva v letech 1929–1938 v České literatuře (1963) a Milana Blahynky Poezie v Rudém právu 1920–1945 v České literatuře (1981), o kulturněpolitické orientaci Lidových novin psal Ladislav Soldán ve studii Lidové noviny ve Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada literárněvědná (1987), o Sršatci v letech 1920–1925 psali Miroslav Ivanov – Z. K. Slabý, Dejme slovo Sršatci v časopise Dějiny a současnost (1961). O žurnalistice na Moravě vydal monografii Jaromír Kubíček, Padesát let komunistického tisku na Moravě (1974), o literárních zápasech brněnské Rovnosti v letech 1921–1928 psal

Bohumil Marčák, *Čas hledání a sporů* (1967), autoři sborníku *Sto let literatury v Rovnosti* (1985) a bibliografie Literární rubrika *Rovnosti* v letech 1918–1928 (1971); hradecký region zpracoval Aleš Doubrava v knize *Z dějin královéhradecké žurnalistiky* (1970), o turnovském měsíčníku *Sever* a východ psal Emil Háek v časopisu *Texty* (1971, č. 1) a o plzeňském časopisu *Pramen* Bohumil Jirásek ve Sborníku pedagogické fakulty v Plzni, řada *Jazyk a literatura* (sv. 10, 1971).

Některé otázky literatury pro děti a mládež zpracovala Naděžda Siegllová v knize *Počátky české socialistické literatury pro mládež* (1985), věnované hlavně dětským časopisům dvacátých let.

Literární kritikou se zabývají knihy Pavla Fraenka *K vývoji novodobé české literární kritiky* (1930), některé stati ve výboru Otokara Fischera *Slovo o kritice* (1947) a ve sborníku *Z dějin české literární kritiky* (1965). O marxistické kritice pojednávají knihy Květoslava Chvatika *Bedřich Václavěk a vývoj marxistické estetiky* (1962), Vladimíra Dostála *V tomto znamení* (1975), Milana Zemana *O marxistickou syntézu* (1983), Josefa Peterky *Metamorfózy tradice* (1983), sborníky studií Václavka Olomouc 1962 (1964), 1967 (1970) a 1975 (1978) a *Spoluvytvářet pravdu zítka* (1982) a stať Ladislava Soldána *Syntézy a diferenciace v časopise Česká literatura* (1981). Divadelní kritikou se zabývají studie ve sborníku *Počátky české marxistické divadelní kritiky* (1965) a Viktor Kudělka ve stati *O myšlenku a tvar v České literatuře* (1981). O literárněvědné slavistice píše Milan Kudělka v knize *Československá slavistika v letech 1918–1939* (1977). Teoretickou i vývojovou problematiku českého eseje let desátých a dvacátých zkoumá Jiří Opelík v antologii *Lehký harcovník* (1986).

Nakladatelským otázkám se věnuje Aleš Zach v přehledu *Vydavatelská avantgarda mezi dvěma válkami* v časopise *Knižní kultura* (1964) a Bohumil Pelikán v přehledu *Ediční politika KSČ a pokrokových nakladatelství v letech 1921–1938* ve sborníku *Knihovna* (sv. 10, 1977). O edici *Zlatokvět* u Borového píše Dalibor Holub, *Z historie edic české poezie v Listech Klubu přátel poezie* (1970); o *Družstevní práci* Josef Knap v soupisu *Archív Družstevní práce* (1971), František Franc v přehledu *Družstevní práce v časopisu Knižní kultura* (1965) a Vladimír Braun v soupisu *Ediční činnost členů Družstevní práce v Českých Budějovicích 1938–1948* (1982); o Evropském literárním klubu vyšel sborníček stať *ELK 1935–1945* (1946) a studie Drahomíry Čáslavské *Evropský literární klub (ELK) a jeho místo v české knižní kultuře a v nakladatelském podnikání* ve sborníku *Knihovna* (sv. 10, 1977); o *Komunistickém nakladatelství* píše Alena Šachlová, *Počátky Komunistického nakladatelství 1921–1923* ve sborníku *Knihovna* (sv. 10, 1977) a *Komunistické nakladatelství v letech 1923–1938* tamtéž (sv. 12, 1981); o *Škeřkově nakladatelství* pořídila soupis Radmila Macková, *Nakladatel Rudolf Škeřek a jeho dílo* (1977) a článek Elišky Škeřkové *Vzpomínky na Symposion* vyšel ve sborníku *Strahovská knihovna* (sv. 16/17, 1982); Aleš Zach vydal soupis díla B. M. Kliky *Zátiší* (1987); jeho článek Jan Fromek a jeho *Odeon* vyšel v *Kmenu* (1969, č. 5); o nakladatelství *Aventinum* píše Jan Šnobl v článku PhDr. Otokar Štorch-Marien v *Kmenu* (1969, č. 1); o dalších nakladatelských domech píše Marie Bajerová, Alois Dyk — vydavatel ve sborníku *Strahovská knihovna* (sv. 7, 1972), Blanka Ladová, *Vlastimil Vokolek, tiskař a nakladatel ve sborníku Strahovská knihovna* (sv. 8, 1973), Eva Hlaváčková-Kotyzová, *Nakladatelství Václava Petra* ve sborníku *Knihovna* (sv. 9, 1975), Marcela Stegurová-Jelínková, *Mazáčovo nakladatelství — jeho vznik, rozvoj a význam v oblasti šíření slovanské literatury* ve sborníku *Knihovna* (sv. 12, 1981), Hana Orličková, *Osobnost Josefa Floriana a bibliografie vydavatelství Stará Říše* ve Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada literárněvědná (1972), J. V. Pojer, *Jak jsem vydával knihy ve Strahovské knihovně* (sv. 9, 1974); bibliofilskými tisky se zabývá Josef Javůrek, Arno Sánka a jeho knihovna ve sborníku *Strahovská knihovna* (sv. 8, 1973).

Celkovou kulturní atmosféru doby zachycují paměti a vzpomínky Karla Sezimy *Z mého života* (4 sv., 1946–1949), Edmonda Konráda *Nač vzpomenu* (1957, 2., dopln. vyd. 1967), Vítězslava Nezvala *Z mého života* (1959, 2. vyd. 1961), Čestmíra Jeřábka *V paměti a v srdci* (1961), Adolfa Hoffmeistra *Předobrazy* (1962), *Čas se nevrací* (1965) a *Podobizny a předobrazy* (1988), Františka Langra *Byli a bylo* (1963, 2. vyd. 1971), Karla Honzika *Ze života avantgardy* (1963), Karla Konráda *Nevzpomínky* (1963), Františka Hrubína *Lásky* (1967, 2. vyd. 1969), Josefa Rybáka *Kouzelný proutek* (1968, 2., přeprac. a rozšíř. vyd. 1974), Kamila Bednáře *Střepiny, o které jsem se sám pořezal* (1969), Františka Hampla *Dobrodružství Jaroslava Seiferta a jiné vzpomínky na známé i méně známé spisovatele* (1969), Zdeňka Kalisty *Tváře ve stínu* (1969), Františka Skácelíka *Krásná setkání* (1970), Edvarda Valenty *Život samé psaní* (1970), Eduarda Basse *Postavy a siluety* (1971), Alfréda Lubojackého *Jak jsem to viděl* (1976), Bedřicha Fučíka *Sedmero zastavení* (München 1981, rozšíř. Čtrnáctero zastavení, 1992), Jaroslava Seiferta *Všecky krásy světa* (1982, 2. vyd. 1985), Ladislava Štolla *Z kulturních zápasů* (1986) a tři svazky *Paměti Václava Černého*, z nichž část byla vydána v Torontu a pak uceleně vyšly 1992–94 i doma.